

MEVLÂNÂ VE ŞEMS-İ TEBRİZÎ

Yrd. Doç. Dr. Hüseyin GÜLLÜCE*

Mevlânâ

604/1207 yılında Belh'de dünyaya gelen Mevlânâ, altı yaşlarında bu şehirden ailesiyle birlikte göç etmiş, uzun süren zorlu bir yolculuktan sonra 626/1229 yılında Konya'ya varmış ve burayı vatan edinmiştir.

İlk tahsiline büyük bir âlim ve ârif olan babası Sultânü'l-Ülemâ Bahâeddîn Veled'in yanında başlamıştır. Gençlik yıllarında ve göç esnasındaki hayatında, başta Halep olmak üzere farklı merkezlerde Kemâleddîn b. Adîm gibi devrin büyük âlimlerinden fıkıh, tefsir, hadis, Arap dili ve edebiyatı gibi ilimleri öğrenerek tahsil hayatını sürdüren Mevlânâ, bütün devirlerin en büyük mutasavvıflarından olan Muhyiddîn b. Arabî'den de tasavvufi bilgi ve hikmet elde etmiştir.

Kendisinden önce yaşamış olan Hakîm Senâî ve çocuk iken karşılaşmış olduğu Ferîdüddîn-i Attâr'ın izinden giden Mevlânâ, Konya'da Burhâneddîn-i Muhakkik-i Tirmizî'den de yine tasavvufi ilim ve terbiye elde etmiştir.

Konya'daki medreselerde birçok talebe okutan ve mürit yetiştiren babasının ölümü üzerine onun bu vazifesini üstlenmiş, klasik İslâm âlim ve sülâhlerinden biri olarak yaşantısını sürdürmüştür.

642/1244 tarihinde kırk yaşlarında iken Tebriz'in Güneşi olarak tanınan büyük ve kâmil bir mutasavvıf olan Şems-i Tebrizî ile karşılaşmış tanışmasıyla, onun bu klasik hayatı değişmiş, içinde var olan istidadı ve ruhundaki yücelik nedeniyle, ilâhî aşk ile yanıp tutuşmaya ve kendinden geçmeye başlamıştır.

Mevlânâ'yı Mevlânâ yapan bu kâmil ve gizemli Allah aşığı, Mevlânâ'nın hayatında büyük ve önemli bir değişikliğe sebep olmuş ve üzerinde çok büyük bir tesir bırakmıştır.

Mevlânâ'nın düşüncelerinin ve manevî dünyasının oluşmasında önemli yeri olan, ayrıca eserlerinde derin izleri bulunan, âdetâ Mevlânâ'nın görünmeyen tarafı veya ruh ikizi olarak karşımıza çıkan Şems-i Tebrizî, onun hayatında her zaman önemini korumuş, gizemini sürdürmekle birlikte Mevlânâ'yı tanıma ve anlama açısından da bilinmesi gereken çok önemli hususlardan biri olmaya devam etmiştir.¹

Şems-i Tebrizî

İsmi Melik-Dâd oğlu Ali oğlu Muhammed Şemseddîn'dir.1185 (?) yılında Tebriz'de doğmuştur. Orada ilk tahsilini tamamlamış, aynı şehirde sele (zembil) dokuyan Ebûbekr-i Sellebâf-ı Tebrizî'nin müridi olmuştur.² Ayrıca Baba Kemal Cündî'den tarikat telkin ve terbiyesi görmüş, Şihâbuddîn-i Suhreverdî'den hırka giymiş, sonunda Kutb-i Zaman Rukneddîn-i Sicâsî ile sohbetinde bulunmuş,

* Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalı Öğretim Üyesi. huseyngulluce@hotmail.com

¹ Geniş bilgi için bkz: Sipehsâlâr, Ferîdûn b. Ahmed, *Risâle (Mevlânâ ve Etrafındakiler)*, çev: Tahsin Yazıcı, İstanbul, 1977; Eflâkî, Şemseddîn Ahmed el-Arifî, *Âriflerin Menkıbeleri*, çev: Tahsin Yazıcı, İstanbul, 1989; Câmî, Abdurrahman, *Nefabâtü'l-Üns (Evliya Menkıbeleri)* çeviren ve şerheden: Lâmi Çelebi, haz: Süleyman Uludağ ve Mustafa Kara, İstanbul, 1995, s. 639 vd.; San Abdullah, *Cevâbir-i Bevâbir-i Mesnevî*, İstanbul, 1287, I,35 vd.; Fadlullah Rahîmî, *Gülzâr-ı Hakikat*, İstanbul, 1328, III,17 vd.; Fûrûzanfer, Bediüzzaman, *Mevlânâ Celâleddîn*, çev: F.Nafiz Uzluk, İstanbul, 1986; Gölpinarlı, Abdülbaki, *Mevlânâ Celâleddîn*, İstanbul, 1985; Güllüce, Hüseyin, *Mevlânâ ve Mesnevî Gerçeği*, Ankara, 2007.

² Sipehsâlâr, s. 121; Eflâkî, I,90, II,35; Câmî, s. 639; San Abdullah, I,35; Rahîmî, III,17-18; Fûrûzanfer, s.67-68; Mir Celâl İbrahîmî, *Şerh Tablîk 'Alâm-ı Mesnevî*, Tahran, 1379, s. 648 vd.; Gölpinarlı, *Mevlânâ Celâleddîn*, s. 49; Bayram Ali Çetinkaya, *Şems-Mevlânâ Dostluğu*, İstanbul, 2007, s. 15.

sulûkünü tamamlamış ve "ferdiyet" mertebesine¹ ulaşmıştır.²

Şeyhi Ebûbekr-i Sellebâf, gönüllerdeki bilmede, kendi zamanının bir tanesi olan veliydi. Fakat Şems'in mertebesi öyle bir dereceye vardı ki, kendi şeyhi ile yetinmeyip, daha başka bir şeyh bulmak için yolculuklar yaptı. Pek çok diyar gezdi, efrâd, aktâb, evtâd, ebdâl,³ huzuruna ulaştı. Sûret ve manâ ulularını ziyaret etti. Bu aşırı gezmesinden ve çok seyahat etmesinden veya mana âlemindeki uçuşlarından dolayı ona, gönül sahibi arifler, "Şems-i Perende = Uçan Şems" demektedirler.⁴ Daima siyah bir aba giyer, vardığı yerlerde handa konaklardı.⁵ Erzurum'a da gelmiş, bir medresede Kur'ân hocalığı yapmıştı.⁶

Hakk'ın rızası, ve ona ermek için her şeyi elinin tersiyle itmiş, kimsenin kınamasından ve ayıplamasından zerrece korkmamış, taklitçilikten daima kaçınmış, devrin bir çok bilgininin dayanağı olan "Kâle = falan dedi", "haddesenâ = bize falan anlattı" sözüyle yetinmeyip, herkesin bilgi pınarının kendiliğinden akmasını istemiştir.⁷

Mevlânâ gibi Şems de, felsefe ve filozoflara muârizdir. Zaten bu hususta Mevlânâ, babasından, Seyyid Burhâneddîn'den ve Şems-i Tebrizî'den etkilenmişti. Nitekim ham sûfi ile fakihlere gösterdiği tepkide de Şems'in tesiri vardı. Şems'e göre gerçeğe ulaşma, ancak Peygambere tabi olmakla ve aşkla olur. O, şöyle diyordu: "Eldede olmayan şeyi bilmemeye şaşılma; Asıl şaşılacak şey şudur ki; bir şeyi ele alırlar, avuçlarına korlar, götürüp gösterirler de, adam yine görmez. İş böyle olmasa Hz. Muhammed'le, onun soyuna, hem de sudan topraktan gelen soyuna değil, candan, gönülden doğan soyuna karşı Sokrat'ın, Bukrat'ın, İhvân-ı Safâ'nın⁸ ve Yunanlıların sözlerini kim söyler..."; "Cebennemliklerin çoğu şu keskin fikirli kişilerden, şu filozoflardan, şu bilginlerden meydana gelir. Onların keskin zekaları, kendilerine perde kesilmiştir."⁹ O, cismanî haşrı kabul etmeyenlerin bu düşüncelerine, "ahmaklık" demektedir. Ahirettek azabın rûha ait olacağını, bedenî olmayacağını diyenlerin hata ettiklerini söyler.¹⁰ Fahreddîn-i Râzî'yi, Yunan felsefesini İslâmleştirdiğinden ve felsefeye düşkün olduğundan dolayı eleştirir.¹¹

¹ Tasavvufa göre "Ferdîyet" ve "tefrîd" makamı denilen bu mertebede, sâlikin rûhu, Yüce Allah'ın ferdiyetiyle vasıflanarak, kendinden ve bütün kainattan geçer. Marifet, tevhîd ve tecîd vasıtalarıyla kudsiyet âleminde yer alır, ezel ve ebedin sahrasında yol alır. en-Nasrâbâdî, tefrîd makamının, "Allah'tan başka bir şey görmemek makamı" olduğunu söylerken, genelde, bu makam, "beşerî sıfatların, ilahî sıfatlarda yok edilmesi" şeklinde izah edilmiştir. Bkz., Ebû Muahammed Rûzbehân el-Bakî, eş-Şirâzî, *Kitâbu Meşrebi'l-Ervâb (El-İhu Mekâmîn ve Mekâm)*, İstanbul, 1973, s. 197; Abdulmun'im el-Hafenî, *Mu'cemu Mustalabâtî's-Sıfyye*, Beyrût, 1407/1987, s. 46.

² Sipehsâlâr, s. 121; San Abdullah, I,35-6; Fadlullah, III,18.

³ "Efrâd" "ferd" in çoğulu olup, Hz. Peygamber'e mükemmel bir şekilde tabi olarak, ferdiyet makamına ulaşan, kesin sayılan olmayan, "kutb"ün gözetimi dışında kalan, eşsiz şahsiyetteki gayb erenleri. "Aktâb", "kutb"ün çoğulu olup, her zaman, Allah'ın âlemde nazar kıldığı, âlemin rûhu mesâbesinde, herşeyde tasarruf sahibi, zamanın en büyük velisi olan zât. "Evtâd" "veted/vetîd" in çoğulu olup, doğu batı, kuzey ve güneyde bulunan dört büyük veli. Bu veliler, âdetâ, dünyanın manevî direkleri sayılırlar. "Ebdâl" "bedel" in çoğulu olup, sayılan yetmiş olan evliyâ zümresi olarak tanımlanır. Bkz., el-Hafenî, s. 19, 217, 28, 8; Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara, 1990, s. 234; Uludağ, Süleyman, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, 1991, s. 153-154, 299-300, 169.

⁴ Eflâkî, I,90, II,36; Fûrûzanfer, *Mevlânâ Celâleddîn*, s. 67.

⁵ Sipehsâlâr, s. 121; Eflâkî, II,37; Câmî, s. 639; Fadlullah, III,18; Fûrûzanfer, s. 75.

⁶ Eflâkî, II,110.

⁷ Fûrûzanfer, s. 74.

⁸ Sokrat (MÖ 470-400): Eski Yunan'ın en büyük filozoflarından biri olup Eflatun'un hocasıdır. Çevresindeki insanlara ve talebelerine birden çok ilaha tapmamalarını ve rûhun bekasını telkin ettiği için çok tanrı Yunanlılar tarafından, zehir içmeye zorlanarak 70 yaşında iken idam edilmiştir. Derslerini şifahi veren Sokrat, kitap yazma yolunu tercih etmemiş olup, "kendini tanı", "bildiğim bir şey varsa, o da, hiç bir şey bilmediğimdir." sözleriyle meşhurdur. Sami, Şemseddin, *Kâmûsu'l-Alâm*, İstanbul, 1308, IV,2584-2585; el-Hafenî, *el-Mensûlâtul-Felsefiyye*, Beyrut, ts., s. 244-245. Bukrat (MÖ 460-380?360): İslâm âleminde bu adla bilinen, yine eski Yunan'ın meşhur hekim ve filozoflarından olan Hipokrat'tır. Kendinden önce tıp bilgileri şifahi olarak gelmişken, tıp tarihinde ilk kitap yazan olduğu için, tıp ilminin mucidi sayılmıştır. Hekim Calinos'un şerhleriyle birlikte, eserleri tâ Abbasilerin ilk yıllarında Arapça'ya tercüme edilmiş ve tedris edildiğinden, Müslümanlar arasında meşhur olmuştur. Bu zatın da tıp ve sağlıkla ilgili birçok veciz sözleri mevcuttur. Sami, II,1331; Carra de Vaux, "Bokrat (Bukrat)" mad., *LA*, II,707. İhvân-ı Safâ: X. asrın ikinci yarısında, merkezleri Basra'da olan müfrit Şii (İsmailî) temayüllü siyasi - dinî bir ekoldür. 52 risâlelik ansiklopedik bir külliyyatları vardır. T. J. De Boer, "Thvânû's- Safâ" mad., *LA*, V/II,946-7.

⁹ Gölpinarlı, *Mevlânâ Celâleddîn*, s. 54.

¹⁰ Gölpinarlı, *Mevlânâ Celâleddîn*, s. 54-55.

¹¹ Gölpinarlı, *Mevlânâ Celâleddîn*, s. 56; Eliza Tasbihi, "Shams-ı Tebrizi: A Critic of Philosophy and an Admirer of Theology", *International Symposium on Mevlânâ Jalâleddîn Rumî in Thought and Art Papers*, Çanakkale, 2006, s. 61 vd.; Hayri Kaplan, "Bahâ Veled, Şems ve Mevlânâ'nın Râzî'ye Yönelik Eleştirileri ve Râzî'nin Sûfilere/Tasavvufa Bakışı", *Tasavvuf Dergisi Mevlânâ Özel Sayısı*, Yıl:

Şems-i Tebrizî'nin mürit arkadaşlarından olan Şeyh Fahrreddîn-i Irakî'ye, her ne zaman ilahî hakikatler tecelli etse, o hâlî manzûm ve edebî cümlelerle şeyhleri olan Baba Kemal Cündî'ye takdim ederdi. Şems-i Tebrizî ise hallerini hiç açıklamazdı. Bir gün Baba Kemal, Şems'e hitaben, "*Oğlum Şemseddîn, Fahrreddîn'in açıkladığı hakâikeden sana hiç bir şey sâhib olmaz mı?*" buyurdu. Şems de, "*Şeyhim, himmetinizle ondan fazla bile vakî oluyor, fakat Fahrreddîn kendisine vâkî olan sunûbâtı güzel bir üslûpla anlatmaya kadir olduğundan onları söylüyor. Bende ise bu yetenek yoktur.*" deyince Baba Kemal, Şems-i Tebrizî'ye sevgi ve şefkatle nazar edip, "*Hak Sübhânebu ve Teâlâ Hazretleri, evvelkülerinin ve sonrakülerinin maârif ve hakikatlerini, senin namna izhâr edecek sana bir dost inâyet etse gerektir. O dostun hikmet nebîleri kalbinden diline akacak, hatf ve ses elbisesine bürünerek senin namna izhâr olacaktır.*" diye buyurdu.¹ Ancak, ismini vermeksizin, işâretle, Mevlânâ'nın maneviyatını Şems'e duyurmuş oldu.²

Şems duâlarında, "*Allah'ım beni senin velî kullarının içine kat ve onlarla arkadaş et!*"³ derdi. Bir gece, aşırı derecede heyecanlanarak vecd içinde, Yüce Allah'ın tecellilerine dalıp istiğrakından mest olmuş bir halde, münâcâtında: "*Ey Allah'ım senin gizli olan velilerinden birini bana göstermeni diliyorum.*" diye dua etti. Allah tarafından, "*İstedğin gibi herkesin gözünden saklı, güzel ve mağfirete nail olmuş can, Belh'li Sultânü'l-Ülemâ Bahâeddîn Veled'in oğludur.*" diye cevap geldi. Bunun üzerine Şems, "*Ey Rabbim onun mübarek yüzünü bana göster.*" dedi. Allah tarafından tekrar, "*Bunun şükranesi olarak ne verirsin?*" diye soruldu, o da, "*başımı*" diye cevap verdi. Şems'e, "*Hakiki maksadına ve istediğin şeye ulaşman için Rûm diyarına git.*" diye ilham geldi. Bunun üzerine Şems, ihlas kemerini beline bağladı, tam bir doğruluk ve büyük bir aşkla Rûm diyarına hareket etti. Bazıları Şam'dan Rûm'a geldiğini, bazıları da Tebriz'e gidip oradan Rûm'a (Konya'ya) geldiğini söylemişlerdir.⁴

Şems'in Konya'ya Gelip Mevlânâ İle Buluşması

Şems-i Tebrizî, 26 Cemaziyelahir 642/23.10.1244 cumartesi sabahı Konya'ya geldi. Adeti olduğu üzere Şekerfurûşân= Şekerciler Hanı'na indi. Bir oda kiraladı ve odasının kapısına iki üç dinar değerinde bir kilit asarak anahtarını da destarnın ucuna bağlayıp omuz una sarkıttı. Halbuki odasında eski bir hasır, kırk bir ibrik ve bir tuğla yastıktan başka bir şey yoktu. Birkaç günde bir, bir parça kuru ekmeği paça suyuna batırıp tirit yapar, onunla iftar ederdi.⁵

O sırada Mevlânâ, dinî ilimler öğretmekle meşguldü. Dört medresede ders verir, alimlerin uluları onun atının üzengisi yanında giderlerdi.⁶

İşte Şems, Mevlânâ'nın ders okuttuğu medreseye gidip geldiği yolun üzerinde olan, bu Şekerciler Hanı'nın önünde oturmuş, Mevlânâ'yı bekliyordu.⁷ Mevlânâ ders okuttuğu Penbefurûşân = Pamukçular Medresesi'nden çıkmış, bir katra binmiş, etrafında alimler, öğrenciler olduğu halde oradan geçiyordu. Birden bire Şems-i Tebrizî kalkıp Mevlânâ'nın önüne ilerleyip, "*Esselâmu aleyke yâ Mevlânâ*" deyip, bindiği katırın gemini sınıksız tuttu ve gözlerini Mevlânâ'nın gözlerine dikerek, "*Ey Rûm'un mollası, senden soracak acb bir müşkülüm vardır. Suâlîme göre cevabını veriniz ve şu müşkülümü lütfen hallediniz*" dedi. Mevlânâ: "*Ey kalender müşkülün nedir?*" söyle dedi. Şems: "*Ey müslümanların önderi, Seyyidü'l- Enbiyâ Muhammed Mustafa (S.A.V) mi büyüktür? Yoksa Bâyezîd mi?*"⁸ dedi.¹

6, Sayı: 14, Ankara, 2005, s. 285 vd.

¹ Nitekim Mevlânâ'ya ait olan *Divân-ı Kebîr'e*, *Divân-ı Şems-i Tebrizî'* de denmektedir ki, bunun sebebi; divândaki gazellerin çoğunun sonunda Mevlânâ, kendi adı veya mahlasını söyleyecek yerde, şairlerin usûlleri hilâfına Şems-i Tebrizî'nin adını mahlas yapmasıdır. Bkz., Fûrûzanfer, s. 200.

² Câmî, s. 640; Fadlullah, III,18.

³ Sipehsâlâr, s. 123; Eflâkî, II,101; Fadlullah, III,18-19.

⁴ Sipehsâlâr, s. 123-124; Eflâkî, I,90-91; Fadlullah, III,18-19.

⁵ Sipehsâlâr, s. 121 vd.; Eflâkî, I,91, II,39; Câmî, s. 640; Sarı Abdullah, I,36; Fadlullah, III,19; Fûrûzanfer, s. 75-76; Can, s. 49.

⁶ Eflâkî, II,39.

⁷ Bu ilk karşılaşma, değişik kaynaklarda bazı farklılıklarla anlatılmaktadır. Bizce en doğrusu, Eflâkî'nin bu rivâyeti olduğundan bunu alıyor, diğerlerini terkediyoruz. Bu farklı rivâyetleri Fûrûzanfer toplamıştır. Bkz. Fûrûzanfer, s. 76 vd.

⁸ Ebû Yezîd el-Bestâmî (ö.261/874 veya 234/848) olarak da bilinen bu zat, sûflerin ilk ve ululanndan biri olup, "vahdet-i vücûd" a dair sözleri ve kuvvedî cezbe halleriyle meşhurdur. Bkz., es-Sülemî, Ebû Abdurrahmân, *Tabâkâtü'l- Süfîyye*, Kâhire, 1389/1969, 13. Baskı, s. 67 vd.; en-Nebhânî, Yusuf b. İsmail, *Câmî'u Kerâmâtü'l- Enbiyâ*, Mısır, 1404/1984, II,133 vd.

Mevlânâ sonradan şöyle anlatmıştır: "O sorunun dehşetinden bana bir acıb hâl geldi. Sanki yedi kat gök birbirinden ayrılarak zemine döküldü. Adetâ, kıyamet koptu zannettim. Bu halle beraber, içimden dimağma beni büyük bir ateş kapladı. Derhal kendimi toparlayarak şöyle cevaba cesaret ettim." "Ey medhûş, bu ne biçim sâuldîr? Bu husus müşkil midir ki; Hz. Mabbûb-i Kibriya Muhammed Mustafa, kainatın yaratılmasının sebebi ve Adem oğullarının efendisi olup onun hakkında, "Sen olmasaydın kainatı yaratmazdım" bıyurulmuştur. Alemelerin en şerefli, insanların en büyüğü olduğu kesin ve bütün enbiyâ, evliyâ ve eşyâ onun nûrundan yaratıldığı muhakkak iken Bâyezîd kimdir ki, eşrefi mahlûkâtla mukayese ediliyor. Bâyezîd, ümmetin havâssından biridir sadece dedim."²

Şems-i Tebrîzî bu cevabı dinleyerek derinden bir âh çekip inledi. Sonra da: "Peki ya neden, Resûlullah: "Ey Allah'ım, seni tam bir bilgi ile bilemedik."³ dediği halde, Bâyezîd, "Ben kendimi tenzih ederim, benim şamım ne kadar uludur." diyor" dedi. O bununla, "peki neden biri kulluk makamından, diğeri ise mabûdluk makamından bahsetti. Elbette mabûdluk makamı, kulluk makamından büyük değil mi?" demek istemişti.⁴ Bunun üzerine Mevlânâ da: "Ey kalender, gâyet garîp ve müşkil bir mesele söyledin. Bunun cevabı ise Ariflere malûm olan şu husustur ki, Bâyezîd ilahi şarabın (Yüce Allah'ın tecellisinin) bir yudumundan kanmış, susuzluğu gidip mest olmuştu. Fakat Hz. Fabr-i Alem efendimizin (S.A.V) susuzluğu, denizler gibi tecellilerden teskin olmayarak gittikçe artıyordu. Mübarek göğüsleri, "elem neşrah leke sadrek"⁵ hikmetinin gereği, nâmiitenâhî bir mekân olmuştu. Dolayısıyla mekansızlık fezası haline gelen mübarek sineleri, hiç bir zaman tecellilere doymuyor, her nefeste binlerce yakınlık doruklarına nâil olduğu halde, yine daima, "Seni hakıyla bilemedik." der ve ber nefeste, "Ey Rabbim benim ilmimi artır."⁶ niyazıyla, hiçbir an ilahi aşk harureti sönmez ve teskin olmazdı. Öyleyse o, şah-ı enbiyânın rütbesi kime müyesser olabilir ve Bâyezîd'le ölçmek nasıl düşünülebilir?" dedi. Yani bir okyanus nerede, o okyanusun körfezi nerede? Hiç mukayese edilebilir mi?⁷ demek istemişti.

Bu sözleri iyice dinleyen Şems, büyük bir feryatla, "Allâh" diye bağırıp yere yuvarlandı. Mevlânâ katırdan aşağı indi. Etrafındaki imamlara (alimlere) emir verdi, tutup Şems'i kaldırdılar ve Mevlânâ'nın medresesine götürdüler. Şems kendine gelinceye kadar başı, Mevlânâ'nın dizinin üstünde kaldı. Mevlânâ, bu esnada onun, beklediği Şems olduğunu vaziyetten anlamıştı.⁸ Şems ayılınca Mevlânâ, onun ayaklarını yüzüne sürüp, elinden tutarak evine davet etti. O da davete icabet ederek eve gitti. Böylece ilk halvet başlamış oldu. Şems ve Mevlânâ, eve kapanarak, baş başa üç ay sohbet ve birlikte ibadet ettiler.⁹

İşte Şems ile Mevlânâ'nın Konya'da ilk karşılaşmaları böyle olmuştu. Bu karşılaşma ve sorulan soru, verilen cevaplar, her ne kadar Devletşâh'ın *Tezkiye'si*, İbn Batûta'nın *Seyahatnâme'si* ve Muhyiddîn'in *Kevâkib'*inde biraz farklı olsalar da, bizce en doğru ve en meşhûru, Eflâkî'ye ait ve en yaygın olan, zikrettiğimiz bu rivâyettir.

Eflâkî, Şems ve Mevlânâ'nın hiç dışarı çıkmadan ve kimsenin de yanlarına girmeye cesaret edemeden geçirdikleri bu üç ay zarfında, dışarıda olanları şöyle anlatıyor: "Bundan sonra Mevlânâ okutmak, öğretmek ve vaaz etmekten el çekerek Kuddûs olan Allah'ı takdisle meşgul oldu. Konya'nın bütün alimleri, büyükleri: "Bu ne baldîr? Mevlânâ'yı bütün eski dostlarından, en yakın akrabasından ve yüce mevkîinden elini çektiyip kendisi ile meşgul eden bu adam kimdir, nereden gelmiştir?" diye kıyametler kopardılar ve "böyle bir ulu kişinin oğlu, ayak takımının oyuncuğu oldu" dediler. Bu hal karşısında bütün halk hayretten ne yapacağını şaşırıp, türlü türlü hezeyanlarda bulundular, söylenmeyecek sözler söylediler, Yüce Allah'ın bu cilvesi karşısında aciz kaldılar; müritlerin hiç birisi de bu adamın kim olduğunu tam olarak bilemediler."¹⁰

Bir gün Mevlânâ, medresenin ortasındaki havuzun kenarında bazı kitapları mutâlaa ediyordu. Şems

¹ Sipehsâlâr, s. 124; Eflâkî, I,91, II,39; Câmî, s. 640; San Abdullah, I,39; Fadlullah, III,20; Fûrûzanfer, s. 76; Tahir Büyükkörükçü, *Mevlânâ ve Mesnevî*, İstanbul 1983, s. 27 vd.

² Sipehsâlâr, s. 124-125; Eflâkî, I,92, II,39; Câmî, s. 640; San Abdullah, s. 36; Fadlullah, III,20; Fûrûzanfer, s. 77; Can, Şefik, *Mevlânâ, Hayatı-Şahsiyeti-Fikirleri*, İstanbul, 1995, s. 49.

³ Bu sözün kaynağını bulamadık.

⁴ Eflâkî, I,92, II,39-40; Câmî, s. 640-641; San Abdullah, I,36-37; Fadlullah, III,20-21; Fûrûzanfer, s. 77; Can, s. 49.

⁵ "Senin göğsünü genişletmedik mi?" İnşirâh, 94/1.

⁶ Tâhâ, 20/114.

⁷ Sipehsâlâr, s. 124-125; San Abdullah, I,37; Fadlullah, II,21.

⁸ Fadlullah, III,21.

⁹ Sipehsâlâr, s. 125; Sultan Veled, *İbtidânâme*, çev: Abdülbaki Gölpınarlı, Ankara, 1976, s. 50; Eflâkî, I,92, II,41; Câmî, s. 641; Fûrûzanfer, s. 77.

¹⁰ Sultan Veled, s. 50-52; Eflâkî, II,41.

yanına gelerek; "Yâ Mevlânâ bunlar nedir?" diye sorunca, Mevlânâ: "Ey burşûd-i velâyet, bunlar bir kısım kâl u kâl kitaplarıdır." dedi. Şems: "Ey Mevlânâ bundan sonra kâl u kâl ile ne işiniz vardır?" diyerek hemen oradaki kitapların tamamını havuzun içine attı. Mevlânâ dostunun bu hareketine bir şey diyemedi ise de, atılan kitapların içinde pederinin kendi hattıyla yazmış olduğu eseri "Maârij" ile, Şeyh Attâr'ın verdiği eseri "Esurnâme" de bulunduğu için, kalbi mahzun olmuştu. Dayanamayıp: "Azîzim ne yaptınız? Başka kitaplara acamadım, fakat biri pederimin, diğeri Şeyh Attâr'ın hatıraları olarak iki kitaba acadım" dedi. Şems-i Tebrizî: "Mahzun olma; bu bizçe kolay bir iştir" diyerek elini havuzun içine soktu ve o iki kitabı dışarı çıkardı. Onu silkeleyerek, "al ya Mevlânâ" dedi. Bu kerameti gören Mevlânâ hayretler içinde kaldı. Şems'den özür dileyerek; "ey şah, bu ne baldır?" dedi. Şems: "Buna zevk-i halet ve tecelli-i kudret derler. Acaba sizde de bu haller, bu zevk-i kudretler var mıdır?" dedi. Bu keramet üzerine Mevlânâ'nın muhabbeti, ilhamı ve aşkı arttıkça arttı.¹

Sultan Veled'in de anlattığı üzere, Mevlânâ'nın Şems'e karşı sevgisi, tıpkı Hz. Mûsâ'nın (A.S) Hz. Hızır'a (A.S) sevgisi gibidir. Hz. Mûsâ, nübüvvet, risâlet ve makâm-ı Kelîmullah rütbesini haiz olduğu halde, yine de Allah gizli erlerinden (Hızır'ın) tâlibi olmuştur. Mevlânâ da, bütün kemâli ilmi, ve yüceliği elde etmesine rağmen, daha mükemmel olma isteği ile, izzet kubbeleri altında gizlenmiş bir veli olan Şems'i talep etmiş, onu bulunca da mürit olarak başını onun ayağına koymuş onun ışığında fânî olmuştu.²

Acaba Şems Mevlânâ'ya ne öğretti, ne etti de Mevlânâ'yı kendisine bu kadar vurgun kıldı, her şeyden, herkesten onu avare etti, onu muhabbet deryasında boğdu? Evet, bunların hepsi bizce meçhûldür. Ortada bir gerçek vardır ki, Mevlânâ, Şems ile halvetten sonra, kendi eski yolunu değiştirdi. Vaaz meclisleri yerine semâ meclislerine başladı. Medresenin ve ülemânın kâl u kâl'i yerine ney'in can yakıcı namesine rebâbın rûh okşayıcı sesine kulak verdi.³

Mevlânâ, Şems ile karşılaştıktan sonra dostlarından vazgeçmişti. Çünkü kâmil erlerin sohbeti, nazarı insanı kemâle erdirtirdi. İşte Mevlânâ'da bu yolu tercih etmişti, artık onun esas yolu bu olmuş idi. Nasıl ki zâhiri ilimler, tedrîs ve tekrar ile öğrenilir ise, Peygamberin övüncü gerçek fakr kuvveti ve tasarruf da, sâlike kedi cemalini gösteren bir ayna gibi olan şeyhin sohbetinden, onunla demsâz olmaktan hasil olmaktaydı. Mevlânâ da, dilek eli ile Tebrizli Şems'in sohbet eteğini sımsıkı tutmuştu. Sahip olduğu nakdini, kendisine gelen bütün hediyeleri Şems'in yoluna döküyordu. Bu yüzden de Mevlânâ'nın dostları, öğrencileri, ailesinin fertleri, Şems'e gazez gözü ile bakıyorlardı. Onu, laubâlî, marifetten uzak bir kimse olarak tanıyorlar, onun şeyhliğine ve önderliğine müsâade etmek istemiyorlardı. Şeyh, şeyhzâde ve müftî olan Mevlânâ'nın, ona teslimiyeti bunların zoruna gidiyordu. Ayrıca Mevlânâ'nın gidişatını değiştirmesi, Konya halkı ile büyük âlim ve ulu zahitleri öfkelenmişti. Muhammed'in (S.A.V) şeriatinde liderlerden olmuş, sahabelerin, gelmiş geçmiş uluların ilim bayrağını taşımış, böyle fakih bir müftinin halinin değişmesinden husûle gelen büyük çöküntüye ve çatlaklığı ona yakıştıramıyorlardı. Bütün Konya halkı kıskançlık ve hasetten birbirine girmişti. Dostlarının danılması, Mevlânâ'nın sadece aşk ateşini artırıyordu. Şems'e olan düşmanlık, kin sınırlarını aşmış, halkı ayaklandırmıştı. Tam söz birliği ile Şems'e karşı fenâlığa yeltendiler. Mevlânâ'nın müritleri arasında da büyük bir kargaşalık çıkmıştı.⁴

Şems-i Tebrizî'nin Kayboluşu

Şems, Konya halkının sözlerinden, hareketlerinden, Mevlânâ'nın müritlerinin kendisine büyücü demelerinden ve nihâyet öldürme tehditleri yüzünden gönlü incinmiş ve Mevlânâ'ya, "**Bu benimle senin aranda ayrılıktır.**" (Kehf, 18/78) âyetini okumuştur. Mevlânâ'nın harareti ve yakıcı gazelleri, ısrarı, âşıkâne ricası ve istirhamı, Şems'i kararından döndürememiş, Şems 21 Şevval 643/1.3.1246 Perşembe günü başını alıp gitmişti.⁵ Buna göre Şems, Mevlânâ ile on beş ay yirmi gün beraberce sohbet etmiş, hemhâl olmuşlardı.⁶

Mevlânâ, Şems'in peşini bırakmadı, aramaya, yanıp yakılmaya devam etti. Şems giderse, Mevlânâ eski

¹ Câmî, s. 642; Fadlullah, III,22 .

² Fûrûzanfer, s. 83-84. Krş, Sultan Veled, s. 48-49.

³ Bkz. Fûrûzanfer, s. 88.

⁴ Sipehsâlâr, s. 125-126; Eflâkî, I,93; Fadlullah, III,24-25; Fûrûzanfer, s. 89-91.

⁵ Sipehsâlâr, s. 126; Eflâkî, I,93, II,49; Fûrûzanfer, s. 91; Can, s. 51.

⁶ Can, s. 51.

durumuna döner diye düşünenler yanılmışlardı. Çünkü Mevlânâ eskisinden beter bir duruma düşmüştü. Gece gündüz Şems'i arıyor, onun adını dilinden düşürmüyor, onun muhabbetiyle gazeller söylüyordu. Talebelerini, ailesini ve dostlarını gözü görmüyor, Şems diye yanıp tutuşuyordu. Bir ay kadar aradıktan sonra O'nun, Şâm'da olduğu haberi geldi. Mevlânâ üst üste dört adet gazel tarzında mektup yazıp Şam'a gönderdi. Gelmesi için yalvardı yakardı ise de Şems geri gelmedi.¹

Mevlânâ'nın Şems için yanıp kavrulması, üzüntüsünden harap olması, talebelerini ve etrafını da üzmüş, Şems'in gönlünü kırıp, gitmesine sebep oldukları için pişman olmuş, Mevlânâ'dan özür dilemiş, eğer Şems gelirse, ona itaat edeceklerini ve kötülük yapmayacaklarını söylemiş ve bu hususta söz vermişlerdi. Mevlânâ da onları affetmiş ve özürlerini kabul etmişti. Onlar böyle pişmanlık duyarak, ağlayıp özürler dileyerek aylar geçmişti. Şems, mektupları cevapsız bırakıp Konya'ya dönmeyince, Mevlânâ, oğlu Sultan Veled'i yirmi kadar talebesi ile birlikte Şems'i, yalvarıp yakararak geri getirmeleri için Şam'a gönderdi. Sultan Veled'e, "*Bir kaç arkadaşınla Şems'i aramaya git. Giderken şu kadar giymiş ve altın parayı da birlikte götür, bu paraları Şam'da, o Tebriz Sultanı'nın ayakkebabı içine dök ve onun mübarek ayakkebabını Rûm tarafına çevir. Benim selamımı ona ilet ve âşıklara yaraşır saygımı ona arz et.*" diye tenbih etti.²

Şems'in İkinci Defa Konya'ya Gelişi

Sultan Veled babasının buyruğu ile dostlarından yirmi kişi alarak, Şems'in geri getirilmesi için yola çıktı. Soğukta, dağda, bayırda yürüdü. Şam'a varıp Şems-i Tebrizî'yi buldu. Babasının emri üzere büyük bir saygı ve nezaketle beraberinde getirdiği paraları onun pabucuna döktü, Rûm tarafına çevirdi. Ayrılık çeken âşkın yanıp yakılma haberini büyük nezaketle, pervasız mâşûkun kulağına duyurdu.³

Şems'in, bu saygı ve yalvarmalar karşısında, muhabbet denizi coşmaya başladı. Bir çok hakikat ve marifet incileri saçtı. Mevlânâ'nın ricasını kabul ederek birlikte Konya tarafına yöneldiler (644/1247).⁴

Sultan Veled, Şems'e çok saygı ve muhabbet göstermiş, ona karşı olan sevgisi ve edebi yüzünden yanında yaya yürümüşü. Kaç defa Şems: "*Ey Veled ata bininiz!*" dedi ise de, Sultan Veled, "*Ey ahann şâh, Şâh at üzerinde, bende (köle) at üzerinde, bu uygun değildir. Bendelere, padişahın rikabında yürümek yaraşır.*" diyerek, Konya'ya gelinceye kadar bir aydan ziyade yaya yürüdü.⁵

Kafile yolda bir çok kerametler yaşadıkdan sonra Zincirli Han'a ulaştığı vakit, Sultan Veled, Konya'ya gelmekte olduklarını Mevlânâ'ya bildirdi. Mevlânâ üstünde giydiği ne varsa müjde olarak bu haberi ileten dervişe verdi. Âlimlerden, emîrlerden, sûfilerden, fütüvvet erbabından ve halktan bir çok kişiyle Şems-i Tebrizî'yi karşılamaya gittiler. İki dost karşılaştıklarında atlarından inip birbirleriyle kucaklaştılar, uzun zaman kendilerinden geçmiş bir halde birbirlerine saygı ve muhabbet gösterdiler. Askerler bayraklarını kaldırıp nakkâreler çaldılar. Gûyendeler⁶ nadir gazeller söyledi ve müritler de semâ yaparak, dönerek sevinçler gösterdiler. Böylece iki âşık ve mâşûk tekrar birbirine kavuşmuşlardı. Biri bahr-ı Fârisî, biri bahr-ı Rûmî olan iki deniz birbirine kavuştu, tenleri ayrı, ama canları bir oluşu hasebiyle; "**İki denizi salıvermiştir. Birbirleriyle nerdeyse kavuşacaklar, Aralarında engel vardır, birbirine karışmazlar.**" (Rahman, 55/19-20) âyetinin sırnı âşikâr oldu. İki muhabbet denizi coştı, zevk içinde zevk, kurb içinde kurb meydana geldi.⁷

Böylece Mevlânâ, hasretin üzüntülerinden kurtulmuş, hatırı gül gibi açılmıştı. Müritler, Şems'e gelip özürler diliyor ve saygı gösteriyorlardı. Tekrar Şems'e ve Mevlânâ'ya doğru yönelmişlerdi. Herkes kendi gücü ve takatı derecesinde semâ meclisleri tertipliyor ve iki dosta saygı gösteriyorlardı.⁸

Mevlânâ, Şems-i Tebrizî'nin aşkına dalıp, heyecanı, muhabbeti ve kararsızlığı öncekinden yüzlerce

¹ Sultan Veled, s. 55-56; Fûrûzanfer, s. 91 vd.

² Sipehsâlâr, s. 127; Eflâkî II,112; Can, s. 52.

³ Sipehsâlâr, s. 127; Sultan Veled, s. 57; Eflâkî, II,113; Fûrûzanfer, s. 98.

⁴ Sipehsâlâr, s. 129; Sultan Veled, s. 58; Fûrûzanfer, s. 99; Can, s. 52.

⁵ Sipehsâlâr, s. 129; Sultan Veled, s. 59; Eflâkî, II,113; Fadlullah, III,26; Fûrûzanfer, s. 99-100; Can, s. 52.

⁶ "Nakkâre", "davul, kös ve dümbelek" demektir. Devellioğlu, s. 958. "Gûyende" ise, söylemek fiilinden "söyleyen, muğannî, mutrib" manalarına gelir. Zıya Şükûn, *Farsça - Türkçe Lügat (Gencine-i Güflâr - Ferheng-i Ziyâ)*, İstanbul, 1984, III,1721.

⁷ Sultan Veled, s. 60; Eflâkî II,114; San Abdullah, I,41; Fadlullah, III,26; Fûrûzanfer, s. 100; Can, s. 52.

⁸ Sipehsâlâr, s. 129; Sultan Veled, s. 61-69; Fûrûzanfer, s. 100; Can, s. 53.

misli fazla olunca, âsî müritler kaynaşmaya ve kıskançlıklarından verdikleri sözlerde durmayıp, taşkınlıklar etmeye başladılar.¹

Konya halkı ve müritler tekrar öfkeyle Şems'e fenâ sözler söylemeye başladılar. Mevlânâ'ya deli, Şems'e cadı diyorlardı. Mevlânâ'nın coşkunca sözleri, alimler meclisinde anlatılıyor, her sokak ve pazarda dillere destan oluyordu.

Görünüşe göre âlimlerin, müritlerin ve halkın isyan etmesinin üç ana sebebi vardı: 1. Mevlânâ, Şems'le beraber olduktan sonra öğretimi, vaaz etmeyi bırakmış, semâ ve raksa başlamıştı. 2. Fakihlere mahsus giysisini değiştirmiş, yerine yas tutanların giydikleri elbiseleri giymişti. Ayrıca buna sebep olan Şems'in dış görünüşe önem vermeyen, hatta tam tersine hareket eden karakteri, dışa önem veren insanları kızdırıyor, onlarca sapık ve dinsizlikle itham edilmesine sebep oluyordu. 3. Mevlânâ'nın babasıyla Belh'ten gelmiş olan eski müritler ve Anadolu'daki yeni müritler, Mevlânâ'yı halkın öncüsü, kâmil bir şeyh, zamanın kutbu sayıyor ve onun meclisinden faydalanıyorlardı. Fakat Şems'in gelişinden ve Mevlânâ'nın halinin değişmesinden sonra o meclisler sona ermiş, müritlerin eli, şeyhleri Mevlânâ'nın eteğinden uzakta kalmıştı.

Bu sebeplerden dolayı Şems'e ve Mevlânâ'ya karşı kıskançlık ve düşmanlıklar gittikçe artarken, Mevlânâ ve Şems'e dost olan müritlerden ve yakınlarından bazıları da Konya ahalisinin isyanından, onlara bir kötülük yapılmasından endişe duyuyor ve onlar için üzülüyorlardı.

Şems'in İkinci Kayboluşu veya Şehâdeti

Konya'da olaylar Şems ve Mevlânâ'nın aleyhine geliyor, bir zamanlar Şems-i Tebrizî'nin, Yüce Allah'a, "*Senin gizli velilerinden birini bana göster*"; "*beni veli kullarının içine kat ve onlarla arkadaş et.*" diye dualarına karşılık, "*Mademki ısrar ve arzuyu ediyorsun, o halde şükürâne olarak ne vereceksin?*" sualine cevap olarak: "*Başımı veririm*"² sözünün gereği olarak, başını vermesinin zamanı geliyordu. Bu ikinci beraberlikleri ise altı ay sürmüştü.

Mevlânâ'nın ilk hanımı Gevher Hatun'dan, Sultan Veled'den küçük Alâeddîn adında bir oğlu vardı. Alâeddîn, huysuz, sınırlı bir karaktere sahipti. Devlet tarafından bir kaç senedir görevli olarak başka bir beldeye gönderilmişti. Bu yüzden babası Mevlânâ ile Şems-i Tebrizî arasında geçen olayları görmemiş ve Konya halkının bu konudaki dedikodularını işitmemişti. 645/1247 yılında görevinden dönünce, daha önce babasına çok saygı gösteren Konya halkının, bu defa babasının aleyhinde çeşitli dedikodularla uğraştıklarını gördü. Önceden tanıdığı, babasının müritlerinden bu durumun sebebini sordu. Onlar da daha önce anlattığımız kıskançlık ve düşmanlık sebebiyle, fitne ve fesat tohumu ekerek, Alâeddîn'e: "*Şems-i Tebrizî namında Tebriz'den meçhûl bir kalender gelip, sibir yapıp babanız Mevlânâ'yı saptırdı. Kendisini ders vermektен vazgeçirterek, gece gündüz hırs ve işretle meşgul etti. Pederiniz bizziyat meyhaneden testilerle şarap getirip evin haremünde, valideniz ve biraderinizle beraber mey meclisi kurarak birlikte içmektedir. Hiç hatıra ve hayale gelmeyecek nisvaylıklar vukûa gelmektedir. Bundan önce babanızın namusunu korumak için o ayyaş kalenderin katline kast etmiş idük. Bu niyetimizden haberdar olarak derhal Şam'a kaçıp gitmişti. Sonra babanız, biraderiniz Sultan Veled'i Şam'a gönderip tekrar Şam'dan buraya getirtti. O adam geldikten sonra yine gizlice beraberliğe devam ve işret keyfiyle bazı raks ve semâ gibi gayri meşru haller izhar etmektedirler. Hülâsa, eski müstakim yoluna her yönden muhalif hareket edip şeriate aykırı tavırlarda bulunmaktadır.*" dediler.³

Böylesi tahrik edici sözlerle Alâeddîn'in öfke ateşini körüklediler. Bütün vücûdunu düşmanlık ateşi kaplayan, kinine esir olan Alâeddîn, aldatıldığı günden beri Şems-i Tebrizî'nin katline niyet edip bu yolda bir tedbir düşünmeye başlamıştı.⁴

Bir gece Şems-i Tebrizî, Mevlânâ ile halvethânedeki sohbet ediyorlardı. Alâeddîn kendisi gibi yedi kişi ile anlaşmış hanenin kapısının dışında pusuya yattılar. İçlerinden birisini içeriye gönderdiler. Odada iki Hakk dostu sohbet ederken, bu kimse, oda kapısının dışından Şems'e, "*Dışarı çık*" diye eliyle işaret etti.

¹ Sipehsâlâr, s. 130; Sultan Veled, s. 62; Eflâkî, II,115; Can, s. 53.

² Eflâkî, I,90-91, II,101-102.

³ Sanî Abdullah, I,41-42; Fadlullah, III,27-28.

⁴ Sipehsâlâr, s. 130; Sanî Abdullah, I,42; Fadlullah, III,28.

Hemen Şems yerinden kalkıp Mevlânâ'ya sevgiyle bakarak: "*Elveda ya Mevlânâ beni öldürmeye çağırıyorlar*" dedi ve dışarı çıktı. Biraz durakladıktan sonra Mevlânâ, hayret ve şaşkınlık içinde, "**iyi bilin ki yaratmak ve emretmek Ona (Allah'a) mahsustur.**" (A'raf, 7/54) âyeti kerimesini okudu. Şems-i Tebrizî sokak kapısından çıkarken pusuda bekleyen yedi kişi hep birden Şems'e saldırdılar. Bu sırada Şems, "*Allah*" diye bağırınca, hepsi bayılıp yere düştüler. Kendilerine gelince, yerde bir kaç damla kandan başka bir şey görmediler. Bir rivâyete göreyse o katiller Şems'in cesedini bir kuyuya atıp kayboldular.¹ Bu olaydan bir kaç gün sonra Sultan Veled, Şems-i Tebrizî'yi rüyasında görmüş. Şems ona, "*falan kuyuda yatıyorum*" diye işârette bulunmuş, uykudan uyanan Sultan Veled yanına bazı arkadaşlarını alarak o kuyudan Şems'in cesedini çıkarmış, Mevlânâ'nın medresesinde, medresenin bânisi Emir Bedreddin'in yanına defin etmişlerdir.²

Bu katl işini yapanlara gelince, bu hususta Eflâkî şunları yazmaktadır: "Kaderin sırrının esiri olan ve böyle bir kötülüğü meydana getiren... bu alçakların bir kısmı az zamanda öldürüldü, bir kısmı felç illetine uğradı, bir ikisi damdan düşüp yok oldu,... bazıları da mesh illetine tutuldu. **"Bunlar (Kur'ân Ayetleri), zalimlerin ise ancak sapıklıklarını artırır."** (İsra, 17/82) ve **"Ey Nuh, o senin ailenden değildir. Çünkü o salih olmayan bir amel işlemiştir"** (Hûd, 11/82) âyetleri ile damgalandığı düşünülen Alâeddin ise, ateşli bir sıtma ve acayip bir hastalık neticesinde, o günlerde öldü. Mevlânâ kızgınlığından dağlar (Meram) tarafına gitti. Onun cenazesinde bulunmadı.³ Müritleri, onu dedesi Bahâeddin Veled'in yanına defnettiler.⁴

Şems-i Tebrizî'nin şehit edildiği esnada, "Allah" diye bağırması üzerine, daldığı hayret halinden kendine gelen Mevlânâ bu sedayı duyunca, "*Hay Şems, canım bu ne baldır?*" diyerek süratle dışarı çıktı. Etrafına bakındı, yere dökülmüş bir kaç damla kandan başka bir şey bulamadı. Büyük bir üzüntüyle, mecnûn gibi, "*Şems, Şems*" diyerek, ağlayarak, uzun bir müddet aradı, sordu ise de bu olayın bir izine rastlayamadı ve sahîh bir haber de alamadı.⁵

Şems'in bu ikinci kayboluşu, Eflâkî'de böyle şehit edildiği şeklinde geçmesine rağmen, başka tezkere kitaplarında ve *İbtidânâme*'de, kaybolduğu ve bir daha izine rastlanmadığı şeklinde geçmektedir.⁶ Ancak, sonradan bazı müelliflerin dediğine biz de katılıyor ve şöyle düşünüyoruz: Hz. Osman ve Hz. Ali'nin şehit edilmelerini hatırlatan bu şehâdet olayı doğrudur. Nitekim Mevlânâ'nın şeyhi Burhâneddin Tirmizî de öleceğini önceden haber vermiş ve haber verdiği şekilde ölmüştür. Eflâkî'nin rivâyetlerinde de geçtiği üzere, Şems bilerek ölüme gitmiş, kader-i ilâhiye teslim olmuştu. Mevlânâ ise olayın gerçekliğini biliyor, fakat cesedini ve mezarını görmediğinden, bu olaya bir türlü inanmak istemiyordu. Belki de ona olan bağlılığı, duygusal olarak onun ölmediği, kaybolduğu düşüncesine sahip olmayı gerektiriyordu. Oğlu Sultan Veled şehâdet olayını biliyor, fakat babası aşırı üzülmeyi diye, ona haber vermiyordu. Gerçi Şems'in kaybolmasından sonra onun öldürüldüğü haberi Konya'ya yayılmıştı. Bu söylentiler Mevlânâ'nın kulağına da geliyordu.⁷ Fakat o bu haberlere inanmak istemiyor, onun yaşadığına dair ümidini besliyor, medresenin damında, sofasında çok müteessir olarak dönüp dolaşıyordu.

Burada akla şu soru gelebilir: Şems Konya'ya gelmeden, onun kokusunu alan, hisseden Mevlânâ, neden öldürüldüğünü anlayamadı? Buna cevap olarak Hz. Yakub (A.S), oğlu Yûsuf (A.S)un kokusunu, kendi Filistin'de, Yusuf Mısır'da olduğu halde almış, fakat daha önce hemen yakınındaki bir kuyuya atılan

¹ Sipehsâlâr, s. 130; Eflâkî, II,102; Câmî, s. 642-643; Sanı Abdullah, I,42; Fadlullah, III,28; Fûrûzanfer, s. 104; Can s. 54.

² Eflâkî, II,117; Câmî, s. 643; Sanı Abdullah, I,44; Fadlullah, III,28; Can, s. 54.

³ Mevlânâ'nın, oğlu Alâeddin'i, daha sonra affettiğine dair Eflâkî'de şu rivâyeti görüyoruz: "Ediplerin Sultanı Fahreddin-i Muallim rivâyet etti ki: Bir gün Mevlânâ, babası Büyük Mevlânâ Bahâeddin Veled'in mezarını ziyarete gitmişti. Namaz kılp virdler okuduktan ve bir müddet murâkâbeye vardıktan sonra, benden hokka, kalem istedi. Getirip kendisine verdiğim vakit ayağa kalkıp, oğlu Çelebi Alâeddin'in mezarına gitti. Alçı ile sıvanmış olan türbesinin üzerine şu beytî yazdı: "Eğer senin merhametini, yalnız iyilerin ümit etmesi lazımsa, mücrimler kime gidip sığınarlar. / Ey kerim olan Allah! Eğer sen yalnız iyileri kabul ediyorsan; o alçaklar kime yalvarıp yakarsınlar." Sonra hemen rahmet okudular ve "Gayb aleminde, Efendim Mevlânâ Şems-i Tebrizî'nin, onunla banıştığını, kabahatini affettiğini, şefaât buyurduğunu, onun da nihâyet rahmet edilmişler cümlesine katıldığını gördüm." buyurdu. Eflâkî, I,577-578; Gölpinarlı, *Mevlânâ Celâleddin*, s. 93.

⁴ Eflâkî, II,104, 180; Fadlullah, III,28; Gölpinarlı, *Mevlânâ Celâleddin*, s. 93.

⁵ Sipehsâlâr, s. 130; Fadlullah, III,29.

⁶ Bkz., Sipehsâlâr, s. 130; Fûrûzanfer, s. 103 vd.; Arif Etik, *Şems ve Mevlânâ*, Konya, 1982, s. 33.

⁷ Fûrûzanfer, s. 108; Can, s. 55.

oğlunun yerini bilememiştir. Bütün bunlar kaderin bir cilvesi ve Hakk'ın takdiri idi.

Şems'ten Sonra Mevlânâ

Mevlânâ ve Şems'in dostluğunu çekemeyenler kazanmıştı. Şimdi de Mevlânâ'yı incitmek isteyen düşmanları, bir sürü yanlış haberlerle ortalığı karıştırıyor, her gün türlü türlü, Şems'in varlığı, diriliği, ölmesi veya öldürülmesi ile ilgili haberler yayıyorlardı. Mevlânâ ise coşkunluk, taşkınlık, umutla umutsuzluk arasında kararsızdı. Kaderi, sonsuz denizlerde, korkunç dalgalar arasında alabora olan ve bir tahta parçasına tutunan gemisi parçalanmış bir adamın kaderine ve durumuna benziyordu. Kendi merakını ve üzüntüsünü ancak misâfirlerin teselli ve sözleriyle teskin ediyordu. Herkesten Şems'in haberini soruyor, "onu gördüm" diyene sarığını, hırkasını müjde olarak veriyor, teşekkürler ediyor ve seviniyordu. Bir gün birisi, "Şemseddin'i, Şam'da gördüm" diye ona haber verdi. O kadar sevindi ki; sarığını, hırkasını, pabucunu ve üzerinde her nesi varsa ona verdi. Bir dostu da, "o yalan söylüyor. Şems'i görmemiştir." dedi. Mevlânâ da: "Ben onun yalan haberine sarığımı, hırkamı verdim, eğer haberi doğru olsaydı, elbisem yerine canımı verirdim" dedi.

Şems'in ikinci kez Konya'ya gelişi ve Mevlânâ ile beraber geçirdiği altı aylık bir süreden¹ ve kayboluşundan kırk gün sonra, Mevlânâ, başına duman renkli bir sank sardı. Bundan sonra bir daha beyaz sarık sarmadı. Yemen ve Hint kumaşından bir ferace yaptırdı ve ömrünün sonuna kadar bu şekilde giyindi.²

Mevlânâ iki sene boyunca Şems'i aradı, sordu durdu.³ Sonunda idaresiz, kararsız ve tamamen coşkun bir hal almıştı. Kendini idare edemez bir haldeydi Gece gündüz, coşkusundan dolayı semâ ediyor, şiir ve gazel söylüyordu. Mevlânâ'nın tarikat ve usûlünün değişmesi⁴, Semâ ve raks'daki samimiliği, zevk ve hâl sahiplerini kendi tarafına çekmişti. Bunlar onun vücûdu etrafında pervane gibi dolaşıyorlardı. Bu değişiklik Konya'nın fakihlerini ve âlimlerini ise Mevlânâ'ya karşı gelmeye, inkara götürdü. Mevlânâ dostlarının toplantıları, onların semâ yapıp ney ve rebâb'a olan düşkünlüğü, bunların öfkesini daha da artırdı. "Raks, semâ haramdır" sözü, meclislerin dilinde tesbih oldu. Kur'an hafızlarını şiir okumaya, çalmaya, çağırmağa götürdü; mescitlerde ve bucaklarda halktan ayrılmış oturanları, semâ toplantılarında dönmeye sevk eden Mevlânâ'nın yolunu açıkça inkar ediyor, onu bidat, hatta küfür sayıyorlardı.⁵ Nitekim halk, Urumyalı Kadı Sirâceddin'e başvurmuş; onun semâ ve rebâb düşkünlüğünden şikâyet etmiş, Mevlânâ'yı, bir şeriat alimi ve müftisi olarak nasıl bu bidatlara rağbet ettiğini şikâyet etmişlerdi. Kadı Sirâceddin de onlara: "Bu merd-i merlâne, Allah tarafından te'vid edilmiştir. Bütün zâhiri ilimlerde benzeri yoktur. Onunla uğraşmak gerekmez, o kendi Hüdasını iyi bilir." diye cevap vermişti.

Mevlânâ, Şems'ten ayrılmanın verdiği üzüntü içinde, bir ara Şems'in Şam'da olduğu haberi ile yüreği biraz serinledi. O, ailesi ile Belh'den göç ederken ilk kez Şam'da kalmış, ikinci olarak tahsil için yine Şam'a gitmiş, bu arada Şems ile ilk kez orada görüşmüş, yıllarca orada kalmış ve ilim tahsil etmişti. Şam'a karşı bir aşinalığı ve yakınlığı vardı. İşte şimdi de Şems'in yine Şam'da olduğu söyleniyordu. Ayrıca Konya'da hayat iyice sıkıcı olmaya başlamıştı. Böylece Mevlânâ kıymetli dostunu aramak için karışık fikirler içinde Şam'a doğru yola çıktı. Bu onun üçüncü Şam yolculuğu idi. Şam'a vardı, Şems'i bulamadı ise de, orada da semâ meclisleri kurdu. Yine yakıcı gazeller ve şiirler söylüyordu. Kendisine bir çok gönül ehli mürit oldu. İşin iç yüzünü bilmeyenler ise onun haline hayret ediyorlardı. Aylarca Şam'da Şems'i aradı, sordu, fakat bir iz bulamadı. Çaresiz arkadaşlarıyla Konya'ya döndü. tekrar irşat ve semâ işlerine koyuldu.

Bir müddet böyle geçip, gönlünde yeniden Şems'in muhabbeti baş gösterince, dördüncü kez Şam'a yöneldi.⁶

¹ Eflâkî, II,108 ; Can, s. 55.

² Eflâkî, II,105; Fûrûzanfer, s. 110.

³ Fûrûzanfer, s. 107.

⁴ Mevlânâ, daha önce Burhâneddin Tirmizî'nin kendisine telkin ettiği, babasının da mensub olduğu Necmeddin Kübrâ'nın kumuş olduğu "Kübreviyye Tarikatı"na göre hareket ederken bundan sonra Şems-i Tebrizî'nin etkisiyle kumuş olduğu "Mevleviyye Tarikatı/Mevlevîlik"nin usulünü tabik etmiştir.

⁵ Fûrûzanfer, *Mevlânâ Celâleddin*, s.110-111.

⁶ Sultan Veled, s. 71-75; Fûrûzanfer, s. 114 vd; Can, s. 55.

Bu dördüncü Şam yolculuğunun asıl sebebi yine Şems'in Şam'da görüldüğü haberi ise de aslında, Mevlânâ'nın Konya'da artık dostsuz duramayışı ve insanların onu anlayamaması idi. Bundan dolayı alıştığı yerden, yine mahbûbunun yaşadığı yere göç etti. Şam'da yine aylarca Şems'i ardı durdu. Lakin bu sefer tam bir ümitsizlik hakimdi. Her ne kadar Şems'in cismanî şahsından, maddî çehresinden bir eser müşâhede etmemiş ise de, Mevlânâ, Şems'in manevî, rûhânî sûretini kendi gönlünde; rengin ve kokunun gül ile; tatlılığın da şekerle imtizacı gibi, temessül etmiş buldu.¹

Bu seferlerin kaç ay ve kaç yıl olduğu kesin olarak belli değilse de, büyük bir ihtimalle, 645-647/1247-1249 yılları arasında iki sene olduğunu söyleyebiliriz.²

Şems-i Tebrizî'nin Fikirleri ve Eseri

Şems'in Kur'ân, tefsîr, hadis, fıkıh ve tasavvuf ilimlerine vakıf olduğunu görüyoruz. Mesela bir gün bir cemaat haşhaşın haramlığı hususunda konuşuyorlardı. Şems de bu otun haram olduğunu söyledi. Cemaatten birisi: "*Kur'ân'da şarabın haram olduğuna dair bir âyet bulunduğuna halde, bu otun haramlığına dair bir şey yoktur.*" diye itiraz etti. Şems de ona cevaben: "*Her âyetin inmesi için bir sebep olurdu, ondan sonra âyet inerdi. Bu otu ise Peygamber zamanında yemezlerdi. Yoksa, (içenlerin) öldürülmesini emrederdi. Her âyet bir ihtiyaç ve sebep nispetinde inerdi.*" dedi.³

Bir gün Şems'e, "*tevhîd nedir?*" diye soruldu. O da: "*Tevhîd her şeyin Allah'tan ve Allah ile kaim olduğunu ve yine her şeyin Allah'a döneceğini bilmendir*" dedi ve bunların her biri için Kur'ân'dan âyetler delil getirdi.⁴

Biri Şems'e, "*Sana nasıl ulaşırm?*" diye sordu. O da: "*Tenini bırak da gel; çünkü kul ile Allah arasında perde olan şey tendir ve ten, dört şeydir: Tenâsül aleti, boğaz, mal ve mansıb. Has kulların perdeleri ise taati, sevabı ve kerameti görmektir.*" dedi.⁵

Onun sözlerinden bazıları ise şöyledir: "*Dini iki şeyle koruyun; cömertlik ve iyi huylulukla.*"⁶

"*Terecîye tere satmanın ne kıymet ve değeri olabilir. Şimdi sen ona (Yüce Allah'a) niyaz götür. Çünkü niyazdan müstağni olan Allah, niyazı sever.*"⁷

"*Müslümanlık beva ve hevese mübalefet; kâfirlik de beva ve hevese ıymaktır. Biri "iman getirdi" denildiği vakit, bunun manası: "Ben beva ve hevese mübalefet edeceğime abdettim" demektir.*"⁸

"*Mümine, kâfir olmadığı için; kâfire de, münaфіk olmadığı için şükretmek vaciptir. Münaфіk kâfirden betendir. "Münaфіklar cehennem en alt tabakasındadır."*" (Nisâ, 4/145).⁹

Bir gün ona, "semâ'nın sırrını sordular. O da: "*Allah'ın tecellisi ve görünmesi, Allah erlerine semâ'da dâba çok vakî olur. Onlar, kendi varlık aleminde dışarı çıkmamışlardır. Semâ onları kendi alemlerinden çıkarır, Hakke'nin lûkasına ulaştırır. Hulâsa olarak üç çeşit semâ vardır: 1. Haram olan semâ. Bu, ululuk edip semâ yapmaktır. Böyle haram olan bir semâ'da el ve ayağın vedsiz hareket etmesi küfürdür. Bu el ve ayak mutlaka cehennemde azap çeker. Bir vedle hareket eden el ise, mutlaka cennete ulaşır. 2. Mübah olan semâ. Bu ise, riyâzet ve zühht eblinin semasıdır. Onların bundan gözleri yaşarır ve kalpleri rikâkate gelir. 3. Farz olan semâ. Bu da, hâl eblinin semasıdır. Bu, beş vakit namaz, ramazan orucu ve zaruret zamanında (susuzluk ve açlıktan ölecek bir kimsenin halî) su içmek ve ekmek yemek gibi farz-*

¹ Sultan Veled, s. 74-75; Fûrûzanfer, s. 118; Can, s. 55. Mevlânâ, Şems-i Tebrizî ile ilgili olarak ayrıca bkz.: Salih Sâim, *Mevlânâ Celâleddîn Rûmî ve Şemseddîn Tebrizî*, 2. Tabii, İstanbul, 1317; A.H.Zarnkoob, "Shams-i Tabrizi and a New Interpretation of the Rumi's Song of the Reed", *Bildiriler, Mevlânâ'nın 700. Ölüm Yıldönümünü Dolayısıyla Uluslararası Mevlânâ Semineri*, Ankara, 1973, s. 345 vd.; Vecdi Yarman, "Tebrizli Mehmed Şemseddîn= Mevlânâ", *Uluslararası İkinci Mevlânâ Semineri Bildirileri*, Konya, 1976, s. 3 vd.; Mehmet Önder, *Gönüller Sultanı Hazret-i Mevlânâ*, İstanbul, 1961, s. 31 vd.; Mehmet Önder, *Mevlânâ (Hayatı-Eserleri)*, İstanbul, trs., s. 57 vd.; Ahmet Hamdi Tanpınar, *Beş Şehir*, İstanbul, 1994, s. 92 vd.; Abdülbaki Gölpınarlı, *Divân-ı Kebîr'in Birinci Cildinin Sunuşu*, Ankara, 1992, s. 42 vd.; Osman Karabulut, *Mevlânâ-Şems-i Tebrizî*, Konya, 1994; Saadetin Kocatürk, *Mevlânâ Divân-ı Kebîr Üzerine İncelemeler*, Ankara, 2001, s. 33 vd.

² Fûrûzanfer, s. 119; Can, s. 55.

³ Eflâkî, II,52.

⁴ Eflâkî, II,64.

⁵ Eflâkî, II,72.

⁶ Eflâkî, II,75.

⁷ Eflâkî, II,76.

⁸ Eflâkî, II,80.

⁹ Eflâkî, II,81.

ı ayındır. Çünkü hâl sahiplerinin hayatı da bununla kaımdır. Eğer bu semâ ehlinden biri, doğuda, biri de batıda semâ etse, her ikisi de birbirinin halinden haberdar olur." şeklinde cevap verdi.¹

Alemin ezeli olup olmadığından bahseden bir guruba Şems: "*Sende olan şu kadarlık ömür, alemin ezeli olup olmadığına değil, kendi halini incelemeye harar.*" demiştir.²

Şems'in eserine gelince, bu zatın yukarıda da görüldüğü gibi, çok fazla ilmi ve irfanı olmasına rağmen, bu meslekte olanların çoğu gibi o da, zâhir ilmi, yazı yazmayı, engelleyici bir perde saydığından, kitap te'lifi cihetine gitmemiştir. Bundan dolayı Şems'in elimizde mevcut bir kitabı yoktur. Onun sayılan "*Makâlât/Sözler*" isimli eseri, bizzat kendisi yazmamış, meclislerde söylediği sözlerin sonradan müritler tarafından bir araya getirilmiş şeklindedir. Bu eser, Mevlânâ ve müritlerinin, muhalifleri arasındaki soru ve cevaplarından; Şems'in dinî, ahlâkî ve tasavvufî konulardaki düşüncelerinden meydana gelmektedir. Fasılardan meydana gelen bu kıymetli eserin konularının dağınık ve birbirinden kopuk oluşu, bu eserin sonradan derlendiğini göstermektedir.³

Eflâkî bu eseri, on fasıl halinde, kendi eserinin içinde özetlemiştir. Biz de onun fikirlerini, bu kısımdan almış oluyoruz. Yine bu eserin Mesnevî ile yakın ilişkisinden bahseden Fûrûzanfer, Mesnevî'deki bazı hikayelerin, mesellerin ve bahislerin bu "*Makâlât*"tan alındığını söylemektedir.⁴ Ayrıca, "*Merğûbu'l- Kulûb = Gönüllerin Sevgilisi*" isimli manzûm bir eser daha ona nispet ediliyorsa da bu doğru değildir. Çünkü Şems'in, manzûm yazdığı bilinmemektedir. Ayrıca, bu eserin bitiriliş tarihi sonundaki bitirme tarihinin yazıldığı beyte göre, 757/1356 tarihine rastlamaktadır. Halbuki Şems'in kayboluşu 645/1247 yılındadır. Arada 110 yıl kadar bir zaman olur ki, bu imkansızdır.⁵

Mevlânâ ve Şems-i Tebrizî Dostluğu

Mevlânâ-Şems dostluğu ve ilişkisi, Sokrat-Eflatun, İmam-ı Azam-Cafer-i Sâdık, İbrahim Ethem-Şakîk-i Belhî dostluğu ve yakınlığı gibi bir dostluk ve arkadaşlıktır. Bu dostluk ve yakınlığın sonucunda Şems'in Mevlânâ'ya bir takım dinler üstü, mezhepler üstü öğretiler telkin ettiği kanaatini çıkarmak asla doğru değildir. Çünkü her iki şahıs da birer İslâm âlimi, dahası velî derecesinde zatlardı. İslâm dışı sohbet, hal ve hareketleri kesinlikle söz konusu olmamıştır, olamazdı da. Nitekim her iki tarafın eserlerinde İslâm'a aykırı hiç bir izlenim bulunmadığı gibi, İslâm Dini, Kur'ân-ı Kerîm ve Hazret-i Peygamber'e tam ve ciddi bir bağlılık her fırsatta gözükmektedir.

Mevlânâ ve Şems-i Tebrizî bu dostluktan sonra iki can dostu, âdetâ iki bedende bir ruh gibi olmuş, İslâm Dini ve tasavvufun incelikleri ve sırların üzerinde konuşmuşlar, birbirlerinin bilgi, hikmet, marifet ve hallerinden istifade etmişlerdir. Mevlânâ, Şems-i Tebrizî'de güçlü bir velâyet kuvveti görmüş, onu örnek almış, velâyet ve insan-ı kâmillikte daha da ileri gitmişti. Bu tıpkı Hz. Peygamber'in sohbetinden faydalanan ve onu örnek alan sıradan insanların bile, Ashâb-ı Kirâm derecesine yükselmeleri gibidir.

Şems, Mevlânâ'yı kâl ilminden hâl ilmi derecesine ulaştırmış, böylece Mevlânâ kâl ilmi sınırlarını aşarak hâl ilminin engin denizlerinde yüzmeye başlamıştır. İlme'l-yakîn mertebesindeki Mevlânâ'yı, ayne'l-yakîn mertebesine ulaştırmış, oradan da hakke'l-yakîn mertebesinin sınırlarına kavuşturmuştur. Nitekim Mevlânâ bu durumunu "*hamdum, piştim, yandım*" diyerek veciz bir şekilde ifade etmiştir.

Şems, Mevlânâ'ya batıl bâtnî bilgiler, İslâm dışı davranışlar öğretmemiş, onunla İslâmî ilimler olan tefsir, hadis, kelâm, fıkıh, Arap dili ve edebiyatı, tarih, siyer, tasavvuf, hikmet gibi ilimler ve bunların incelikleri üzerinde sohbetlerde bulunmuştur. Bu hususları konuştuklarını Şems-i Tebrizî'nin *Makâlât*,

¹ Eflâkî, II,76-77.

² Eflâkî, II,81-82.

³ Fûrûzanfer, s. 120 vd. Ayrıca Şems-i Tebrizî, görüşleri ve eserleri hakkında geniş bilgi için bkz.: Şems-i Tebrizî, *Makâlât*, çev: Mehmet Nuri Gençosmanoğlu, İstanbul, 2006.

⁴ Fûrûzanfer, s. 122.

⁵ Fûrûzanfer, s. 123. Mevlânâ ile Şems vb. arasındaki dostluklar hakkında geniş bilgi için bkz.: Gölpinarlı, *Mevlânâ Celâleddîn*, s. 57 vd.; Lütü Kaleli, *Alevî Sünnî İnançında, Mevlânâ - Yunus ve Hacı Bektaş Gereği*, İstanbul, 1993, s. 30 vd.; Yakıt, İsmail, *Batı Düşüncesi ve Mevlânâ*, İstanbul, 1993, s. 12 vd.; Can, s. 57 vd.; Tiblavî Mahmud Said, *İbn Teymiyye'de Tasavvuf*, çev.: Ali Durusoy, İstanbul, 1989, s. 77 vd.; Karabulut, Osman, *İslâm'da Gerçek Tasavvuf ve Edepleri*, Konya, 1994, s. 159 vd.; Çetinkaya, Bayram Ali, *Şems-Mevlânâ Dostluğu*, İstanbul, 2007.

Mevlânâ'nın eserleri, özellikle de *Divân-ı Kebîr* ve *Mesnevî*'sindeki bilgilerden anlamaktayız.

Aslında Mevlânâ'nın ilmî açıdan Şems'ten daha ileride olduğunu biliyoruz. Dolayısıyla bu iki can dostunun sohbetlerinde Şems, Mevlânâ'ya ilmî açıdan hocalık ve mürşitlik yapmıştır demek yerinde olmaz, belki o, Mevlânâ'nın kâl/kitâbî ilminden, Mevlânâ da onun hâl/manevî ve velayet ilminden istifade etmiş ve Mevlânâ'ya sohbet şeyhi olmuştur diyebiliriz. Ayrıca Şems, Mevlânâ'ya kendini aşma, gerçek benliğini tanıma konularında yardımcı olmuş, söylenenleri, yazılanları değil, Allah ile, Allah'ın yegane nazargâhı olan kalp veya gönül arasındaki bağın kurulmasında ona rehber olmuştur. Mevlânâ'nın kalbinin ilâhî ilhamlara hazır bir duruma gelmesine çalışmış ve bu konuda da başarılı olmuştur.

Şems-i Tebrizî birçok âlim ve sûfi ile karşılaşmış görüşmesine rağmen onlarda aradığını bulamamış, aramasına devam etmiş, sonra bütün aradıklarının Mevlânâ'da olduğunu görmüştür. Şems kendini dolayısıyla Yüce Allah'ı tanımanın ve O'na yaklaşmanın peşinde idi. Şems birçok manevî menzilleri Mevlânâ ile birlikte aşmış, Mevlânâ'nın ilimle varamayacağı mertebelere çıkması hususunda ona yardımcı olmuştur. Mevlânâ, Şems-i Tebrizî ile karşılaşmaya kadar kadarki yolculuğa benzeyen ilmî ve amelî seyr-i sülûkünü tamamlamış, Şems ile tanıştıktan sonra da denizdeki yolculuğa benzeyen manevî seyr-i sülûküne başlamıştır. Bu arada birbirlerinin hem şeyhi hem de müridi olmuşlardır.

Bu iki Hakk dostu birbirleriyle candan ve Allah için dost ve arkadaş olmuşlar, birbirlerinin meziyet ve faziletlerinden istifade etmiş ve bu Allah için olan halis arkadaşlığın semerelerini toplamışlardır. Her iki dost da birbirlerini Allah için çok fazla ve çok samimi bir şekilde seviyorlardı. Nitekim bir hadis-i şerifte "Allah için birbirlerini seven iki kişiden, arkadaşını daha çok seven, Allah'a da daha çok sevimli olanıdır."¹ buyrulurken bu hususa işaret edilmiştir.

Mevlânâ-Şems dostluğu gibi dostluklar aslında Müslümanlar arasında bilinmeyen bir şey değildir². Ayrıca bu konular Kur'an-ı Kerim'de birçok örnekleriyle ele alındığı gibi Hz. Peygamber'in hadis-i şeriflerinde de geniş bir şekilde yer almıştır. Meselâ, Allah için birbirini seven iki kişiyi mutlaka Allah'ın da seveceğine dair bir hadis-i kudsîde Peygamber Efendimiz şöyle buyurmaktadır: "Aziz ve Celil olan Allah buyurmuştur ki: Benim için birbirini ziyaret edenleri, benim için birbirini sevenleri, benim için birbirlerine ikramda bulunanları ve benim için birbirine yardım edenleri Ben de kesinlikle severim."³

Allah için birbirini sevmek bu kadar faziletli ve önemli, Mevlânâ ve Şems'in birbirlerine karşı sevgileri de bu türden başka bir sevgi olamayacağına göre, bu dostluğu başka türlü anlamak, altında başka bir şey

¹ Muhammed b. Hibbân Ebû Hâtim, *Sabîhu İbn Hibbân*, Tah., Şuayb el-Amaûd, II, 325.

² Mesela İmam-ı Gazâlî *Kitâbu Adâbî's-Sobbeti ve'l-Mu'âşeretü ma'a Esnâfi'l-Halke* isimli oldukça hacimli bir kitap yazmış ve bu kitabını sadece bu konuya tahsis etmiştir. Gazâlî bu eserinde, her hangi bir sevginin temelinde şu dört sebepten birinin bulunabileceğine dikkat çekmiştir. Bunlar: 1- Birisi, bizatihi sevimli birisini yani cismen ve ahlaken vb.güzel olan birisini bu özelliklerinden dolayı sever. Bu yüzden onunla bir arada olmak, onu tanımak, onu görmek ona hoş gelir ve zevk verir. Bu durumda her iki taraf arasında zahiren veya batınen bir benzerlik ve uygunluk söz konusudur. Bu tür sevginin sebepleri çok ince hususlar olmakla beraber Hz. Peygamber'in "ruhlar sınıf sınıfır", "iki müminin ruhu asla birbirlerini görmedikleri halde bir günlük yoldan birbirlerini bulabilir ve bir araya gelebilirler", "bir mümin, doksan dokuz münafık ve bir müminden oluşan bir meclise gelse, o tek müminin yanına gelir ve onu bulur; aynı şekilde bir münafık doksan dokuzu Müslüman biri münafık olan bir grubun yanına gelse, o münafığı tanımadığı halde bulur ve onun yanına gelir, onunla oturur, onunla hemhâl olur" hadis-i şerifleri bu çeşit sevgiyi anlatmaktadır. 2- Bir şeyi başka bir şey için sevmek. Meselâ, ilmi Allah'a yaklaştığı için sevmek gibi. Bu sevginin temelini, "asıl sevilen"e sebep olmak oluşturur. Bu durumda sevgi, asıl gayeye göre değerli veya değersiz olabilir. 3-"Asıl sevilen"le alakasızdan dolayı bir şeyi sevmektir. Mesela birini gerçekten seven birisi onun köyünü, eşyasını ve onun ile alakalı olan her şeyi de sever. 4- Allah için, Allah uğruna sevmek. Şems ve Mevlânâ'nın birbirlerini sevmesinin sebebi de olan bu tür sevgi, sevgilerin en üstünü, en hassası ve en büyüğüdür. Böyle bir sevgiye sahip olan biri, sevdiğini bir menfaat veya bir çıkar karşılığı değil de sırf Allah hatırına ve onun için sever. Bu sevgi büyüyüp kuvvetlenince bütün kalbi kaplar ve ona hâkim olur. Sonunda o kişi Allah'ın dışındaki her şeyi Allah için sevmeye başlar.(Yunus Emre'nin "yaratılanı severiz yaratandan ötürü" dediği sevgi gibi) (Bkz. Gazâlî, a.g.e.,s.167 vd.). İşte Mevlânâ ve Şems-i Tebrizî'nin muhabbetlerinin temelini de bu dinî duygular ve Allah aşkı oluşturmuştur ve onlar birbirlerini Allah için sevmişlerdir. Birbirlerini sevmelerinin sırrını da Hz. İsa'nın şu sözünde görmekteyiz. Hz. İsa "Günahlara ve onları işleyenlere buğz ile Allah'a sevimli olmaya çalışınız. Günah ve günahkârlardan uzaklaşarak Allah'a yakınlaşınız. Allah'ın nzasını günah ve günahkârlara nefret duyarak arayınız" dediğinde, kendisine denildi ki: "Ey Rûhullah kimlerle dost ve arkadaş olalım?" Buyurdu ki: "Gördüğünüzde size Allah'ı hatırlatanlarla; sözü, ilminizi artıranlarla; işi, ahirete râğbetinizi artıranlarla." (Bkz. Gazâlî, a.g.e.,s.158). İşte bu iki dost da, birbirlerini gördüklerinde Allah'ı hatırlamakta; sözleriyle, birbirlerinin ilmini artırmakta ve halleriyle de birbirlerinin ahirete râğbetlerini artırmakta idiler.

³ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV, 386; V, 229.

aramak, bu iki değerli insana karşı haksızlık olduğu gibi, hem Mevlânâ ve Şems-i Tebrîzî'yi tanımamak, hem de İslâm'ı bilmemekten başka bir şey değildir.

Sonuç

Mevlânâ'nın hayatına, dolayısı ile kişiliğine genel hatlarıyla baktığımızda, Şems-i Tebrîzî ile karşılaşma tanışmasına kadar ve bundan sonraki dönem olmak üzere belirgin özellikleri olan iki Mevlânâ ile karşılaşırız. Önceki Mevlânâ, klasik İslâm âlimi ve mutasavvıfları gibi ilim okuyan, okutan, vaaz ve irşât faaliyetlerini yerine getiren, İslâmî talim ve terbiye ile uğraşan, talebelerini, müritlerini, diğer Müslümanları, hatta bütün insanları irşâda çalışan, onlara İslâm'ın emir ve yasaklarını öğreten, onları Hak yoluna çağırın bir hoca ve mürşid olarak karşımıza çıkmaktadır. Şems-i Tebrîzî ile karşılaşma tanıştıktan sonraki bildiğimiz Mevlânâ'yı ise, mâsivâdan geçmiş, Yüce Allah'ın aşkıyla erimiş, yanmış, hatta kül olmuş, benliğini Yüce Allah'ın varlığında kaybetmiş, fena fi aşkillah olmuş, kendini ilim ve fikir sohbetlerinin yerine ney'in yanık nağmeleriyle semâ ayınlarına vermiş, aşkullah ve muhabbetullahın simgesi olmuş bir Mevlânâ olarak bulmaktayız.

Mevlânâ'nın hayatında bu denli önemli değişikliklere sebep olan Şems-i Tebrîzî ise, Mevlânâ kadar olmasa da, İslâmî ilimlerden haberdar bir İslâm alimi ve mutasavvıfı idi. Şems-i Tebrîzî yüce makamlara talip bilhassa Yüce Allah'ın sevgisiyle yanıp tutuşmakta ve bu yolda kendisine bir arkadaş ve sırdaş aramaktaydı. Aradığı özellikleri Mevlânâ'da fazlası ile bulan Şems, artık aradığını bulmuş Mevlânâ'yı kendisine en samimi bir dost edinmiştir.

Bu iki dost, birbirlerinin hem mürşidi hem müridi olmuşlar, daha doğrusu birbirlerinin aynası olmuşlardır. "Mü'min, mü'minin aynasıdır"¹ hadis-i şerifinde buyrulduğu gibi birbirlerinin aynasında önce kendilerini görmüşler, sonra da asıl Mümin olan Allah'ın² bulmuşlardır.

¹ Ebû Dâvûd, *Sünen*, Edeb, 57.

² Yüce Allah'ın doksan dokuz güzel isimlerinden birisi de "el-Mü'min/gönüllerde iman ışığı uyandıran, kendine sığınanlara aman verip onları koruyan"dır (Geniş bilgi için bkz. Ali Osman Tatlısu, *Esmâü'l-Hüsna Şerhi*, İstanbul, 1967, s. 37-39).